

ՀԱՅԱՍՏԱՆ

ԼՐԱԳԻՐ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ, ԱՌԳԱՅԻՆ, ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԵՒ ԱՌԵՏՐԱԿԱՆ

Տարեկան գին կանխիկ Ղր.առ. 100: Վեցամսեայ գին Ղր.առ. 52 1/2: Եռամսեայ գին 26 3/4:
Հինգ ստորագրուող գումարներ մեկ օրինակ իրեն ձրի դիտել տրուի:
Այս Լրագիրը ամեն շաբաթ օրերը կը հրատարակուի:

Պոլիսի գուրա գացած Լրագիրներուն փոխարին ծախքը առնուցին յիսույ է:
Ին շաբաթ համար շուր մը հրատարակուող ուղղակի դիտել ջնարկ տուցին 40 փարսյ:
Նորաստիգ գրող մանուկու մը ձրի է: Պոլիսի եկած նամակներուն փոխարին ծախքը իրարեց դիտել ջնարկ:

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

ՊՕԼԻՍ 12 ՅՈՒՆԻՍ

Յայտնի է որ մարտատան խաբիֆային ժամանակա-
կը լրանալով բարձրագույն դասերը և օտար տերու-
թեանց դեսպաններուն մէջ տեղը խորհրդակցու-
թիւն կար նոր խաբիֆ մը հաստատելու: Այս խոր-
հրդին վրայ շատ գիտարութիւններ ելլալով, բա-
նը երկարեցաւ մինչեւ այս օրս և անհնարին եղաւ
լրջացուիլը: Եւ մանաւանդ Նշարայի մէջ եղած
պատահանքներուն պատճառով բարձրագույն
դաս և դեսպաններուն այս գործին վերա-
յով սկսած խորհրդակցութիւններն ալ միջահա-
տուելով ուրիշ ժամանակի մը ձգուեցաւ: Բայց
յայտնի է որ գործը ասանկ կիսատար մնալով որ-
չափ մեծ դէն կ'ըլլայ տերութեան մարտատանը:
Նշար հին խաբիֆ խաբանուեցաւ և նորն ալ հա-
տատելու ժամանակին կարօտ եղաւ նէ, անանկ որոշ
ուեցաւ որ վաճառականները մարտատան ունեցած
պարտքերուն անորոշ հաշուով ալէ կ'սկսայ ըստակ
տան մինչեւ նոր խաբիֆային: Բարձրագույն դասը
որ չէր նախատեսեր թէ այսչափ կրնար երկարիլ
գործը, հարկաւոր չէր համարած մէկ ձիւղ կանոն
մը դնելով վաճառականաց անորոշ հաշուով ըստակ
տարուն մարտատան: Օտարական վաճառականները
բայց ի մէկ քանի իւր պատիւը ճանցող վաճառա-
կաններէն, անանկ զիտցեր են որ մարտատան հի-
մախոսան առժամանակեայ վիճակը իրենց թոյլ
տուութիւնը բռն է մարտ չը հատուցանել կամ ու-
չինք բան մը հատուցանելով ապրանքներն աղատել,
որ ասիկայ բնաւ մէկ տեղ մը չկրնար ըլլալ, որովհե-
տեւ ամէն տերութեանց սրգար իրաւունքն է իւր
երկիրը մտած ապրանքէն արժեքին համեմատ մարտ
առնել: Իրայ այս վիճակը որ տարի ու կէսէ ի վեր
կ'երկարի, մարտատան եկամուտին շատ քիստ պատ-
ճառեց: Հիմա մարտատանը Նշարայի վաճառա-
կաններէն չափազանց առնելը ունի որ անանկ կը
կենայ առանց ըստակ մը առնելու, և երբեմն ալ
կը պատահի որ այս պարտքի տէր վաճառականներէն
մըր նեղը մնալով առնելիքի տէրութեանց տէր կար
ժամանակ միջոց կ'ուզէ, որն ալ կը սնանկանայ:

Կառավարութիւնը չհանդուրժելով ասանկ վը-
նանքներուն, հիմա արտաքին գործոց վերատեսու-
չ վեմարայի Նիֆաթ փաշան հրաւիրեց բոլոր այն
դեսպանները որոնց խաբիֆային ժամանակը լրացեր է:
որպէս զի մէկ տեղ միանալով խորհին մարտատան
գործին վրայ: Ուստի Նիֆաթ փաշային բնակարա-
նը հաւաքուեցան արքունի փողբանայի տեսու-
չ Պալիք փաշան, արքունի դանձատան տեսու-
չ Նա-
ֆրս փաշան, մարտապետը, և Նեմէյի, Նիկիլիզի,
Պաշանդի և Նրուսիայի թարգմանները և մարտա-
տան առժամանակեայ վիճակին կարգ և կանոն դը-
րին: Եւ այս օրերս ալ դարձեալ բարձրագույն դու-
ռը յատկապէս գրեց յիշեալ տերութեան դեսպան-
ներուն որ պատուիրեն իրենց հայտակ վաճառա-
կաններուն որպէս զի նոր կարգադրութեանը համե-
մատ շարժելով մարտատան ունեցած պարտքերէն
հատուցանելու ջանք ընեն:

Վաճառականին լրացած զօրաց արձակումը տա-
լու համար վեհափառ արքայի ինքը անձամբ զօրա-
նոցները կ'երթայ ամէն տարի օրին առանց ժամա-
նակ անցուցնելու, բայց այս տարի զանազան ծանր
զգացմանց պատճառով քիչ մը երկարեցաւ, ուստի
բարեգութ արքայն կամք ըրաւ որ անմիջապէս երեք
չորս օր իրարու վրայ այս գործին հետեւուի, որպէս
զի ժամանակին լրացած զօրքերը օր մը առաջ իրենց
հայրենիքը հասնին:

Թեպէտ ամէն տարի կ'ըլլար որ շատ զինուոր
իւր յօժար կամքը հինգ տարի ալ իւր տերութեա-
նը ծառայել ուղեւոր արձակման հրամանագիրը չը-

նորհակալութեամբ ետ կուտար, բայց այս տարի
ամէն տարուրէն աւելի գտնուեցաւ ասանկ հայրե-
նաւոր զինուորներ, ասոր առաջին պատճառը ի-
րենց հայրենասիրութիւնն է, երկրորդը իրենց վի-
ճակէն գոհ ըլլալն, երրորդը վեմարայի Նիֆա-
թաշայի պէս մարդ մը իրենց ընդհանուր հրամանա-
տար ունենալն:

Յաւալի է արգարեւ Պէյօղլուի բնակչաց վի-
ճակը յաճախ յաճախ հոն պատահած սոսկալի հրե-
դեհներուն պատճառաւ: Եւ առաւել յաւալի է
անոնց վիճակը որոնք մէկ երկու տարին անգամ մը
տուններին հրդեհ արեւելն և վերջապէս աղքա-
տանալէն ետեւ Պէյօղլու բնակելովն աչքերնուն բան
մը չերեւար, կը միթարուին: Վնասը հինգին, շա-
բաթ օր ցերեկուան ժամը իննուկէսին ջուրերը
Պէյօղլու պատահած հրդեհը խիստ սոսկալի հրե-
դեհ մըն էր որ տեւեց ինը ժամու չափ և հաղար
հինգ հարիւրէն աւելի շատը առջի կրակէն նորա-
չէն տուններ այրելով անապատ դարձուց, մէկ կող-
մէն հռոմէագաւան հայոց գաղթի թաղէն մինչեւ
գաղղիացոց հիւանդանոցը, մէկալ կողմէն ալ փողո-
նի մէկի վերի ծայրէն մինչ խալիսա սարայի պարիսպը,
դարձեալ լայնութեան ալ, ալ կողմէն գէտ ի թօփի
հանէ ինչոյ Նիֆաթ փաշա կաշուած ծածկան ի վր
մինչեւ կէսը, ձախ կողմէն ալ մինչեւ Զախմախի
օպարը:

Այրած տուններուն, խանութներուն և ասանց մե-
ջի եղած կահարասիքներուն և ապրանքներուն ար-
ժեքը մինչեւ հարիւր միլիոն զուգուշի կը հասնի
կ'ըսեն, և իրաւունքէ կրնայ հասնիլ որովհետեւ
շատ մեծամեծ գեղեցիկէն տուններ գոց այրեցան
տէրութեանքնին գեղերը ըլլալուն պատճառաւ:

Օրոմանակ բան է արգարեւ այս անգամի հրե-
դեհին այսչափ ծարակ առնելը վնաս զի ոչ սաստիկ
հով կար և ոչ ալ կառավարութեան կողմէն արժ-
նութեան, աշխատութեան պակասութիւն: Սկսեց
այսչափ պակասութիւն մը երեւոյց մեզի որ ջրհա-
նակները (թուրումալները) ջրկիրները (սա-
խանները), բեռնակիրները և ասանց նման մարդիկը
չափազանց շահարկութեան ինչոյ ըստակ չեղած
կամքից ելած տեղուանքը խնայելին իրենց աշխա-
տութիւնը, տղատելը տուններուն համար առնե-
լիք վարձքերնին չկրնան գործի ձեռք զարնել չու-
ղեցին, ասանկով միջոց գտաւ հրդեհը աս աստի-
ճան սաստիկանալու ու տարածուելու: Բայց որում
կրակին տեղը գտնուող երեւելի նախարարները,
այսինքն վեմարայի Մեհմետ Վիլ փաշան և Նիֆա-
թաշայի տեսան այս անկարգութիւնները և շատե-
րէն ալ պատմեցին ուստի կը յուսանք որ բարե-
կարգ կանոն մը կը դնեն հրդեհի դէմ մտածուած
պատրաստութիւններուն:

Նախկին Սերասկէր Սայիտ փաշան իւր ծանր
յանցանալը փոխարէն Սինայ պարտուելու դատա-
պարտեցաւ և անցեալ ուրբաթ իրիկուն գիշեր-
ուան ժամը երեքին ջուրերը այս արգար վիճիւր
գործի դրուեցաւ:

Օգոստոսիառ Վալիուտ Սուլթանը օգափա-
խութեան համար Չամլըճայի արքունի Էօլլը փո-
խարեցաւ, որովհետեւ բժիշկները ասանկ որոշե-
ցին յուսալով որ այն տեղի օդը հիւանդութեանը
գուցէ օգուտ մը ընէ:

Վեհափառ արքայն իւր նշանաւոր առաւտա-
ձեռնութեամբ 60,000 զուգուշ պարգեւ տուաւ
ծովապետ վեմարայի Մեհմետ Վիլ փաշային առա-
ջին ատենագրին:

Այս շաբաթ քօլէգա հիւանդութեան ուժը
այնչափ չէ՝ գլխովին կրնայ կտրիլ թէ որ ուտելիքի
մեծ զգուշութիւն ըլլալի, մանաւանդ հիմակուան
թարմ (թաղէ) միդերէն:

Իզմիրի զինուորական կառավարիչ Իզմէթ փա-
շան անցեալ կիրակի օրուան շոգենաւով մայրաքա-
ղաք եկաւ, կ'երեւայ որ անոր մէկ ուրիշ պաշտօն
մը տրուի:

Պաղտատէն կը գրեն որ վեմարայի Վիլ Նե-
ճիպ փաշան Նիֆաթ փաշան ձեռքէն աղատեց
բոլոր այն քրիստոնեայները որ վեց հարիւրէն աւե-
լի ըլլալով անոնց իրեւել գերի կը ծառայէին: յի-
րաւի գովութեան արժանի է յիշեալ փաշային այս
մարդասիրական գործը:

Այս շաբաթուան խալիսա շոգենաւը անանկ
լուր բերաւ որ Նեմէյի կայսրը պատրաստութիւն
կը տեսնայ եղբի Վիլինա դաւաճալու, ոմանք ալ
կ'ըսեն որ Չակարիա կամ Նեմէյի, բայց այս իրաւ է
որ երկու հաղարի չափ վեմարայի զինուորելու գա-
ցեր են կայսր և պիտի աղաչեն որ մայրաքաղաքը
դաւնայ:

Իտալիայի պատերազմին վրայով նոր լուր մը չը
բերաւ յիշեալ շոգենաւը:

Խալիսա մէջ քօլէգա հիւանդութիւնը խիստ
սաստիկանալով շատ տունները քուլաքէն կը հե-
ռանան:

ԱՐՏԱՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

ԳԱՂԱՒԱՆ: Բայտ լատինացեայ մայիս 23-ին Վաղղի-
այի աղագային ժողովին մէջ Էհաստանի վրայով երբոր
խօսք բացուեցաւ և շատերը կը պնդէին որ Էհաս-
տայ օգնութիւն տան. Պ. Լատինայի երաւ բե-
մը մէկ ատենաբանութիւն մը ըրաւ, որուն պինդ
հարկաւոր եղած կտորները հոս կը թարգմանեմք:

« Դաւա Էհաստանի. Էհմ կրնար ծածկիլ այս
բանը Վաղղիայի խաղախանութեանը էն մէկ մեծ բժոռար
կարն է: Այս գործին վրայով քանի անգամ որ ձառեցինք,
բնաւ մէկ անգամ Էհմ-ին բան է լընէն. մէկ օրով, մէկ պա-
պերայով կապարելու բան է լընէն, մէկ պապերայով կ'ըսեն,
որովհետեւ պապերայով պիտի ըլլայ աս խեղճեմա կարեց.
հասաւ ապաղայցիներով հասաւ պապերային որ այս Էհաստանի գոր-
ծը Էհմ-ի պիտի բժոռար գործէն մէկն է, բայց բժ-
ոռար գործ է ըսելով լընցուցելու գործ ալ է: Լատինացիք
որ լըն որ մէկ այս գործին յեռալ լընցուցին, Էհմ-ի պիտի երե-
ւը ծածկիլ արարք օր առօր պիտի առաւել քաղաքաւոր Վաղ-
ղիայի հասարակապետութեան արարալին վերաբերութեանց խա-
ղախանութեանը վրայ. և լըն որ այս խեղճիլ լըն-լընաբ-
անցին, լըն-լըն-ի այս պեղ, որ երկին պարագութեան կ'ըր-
նէն է, Էհմ-ի պիտի պեր-լընցուց և մը մեջը պիտի մեծնայ
գլըն վերցուցին և այնչափ պիտի պեղ որ մինչեւ որ աշխա-
հին խաղաղութեան պայմանները պիտի ղեկաւորեն, պիտի վեր-
ցունեն պեր-լընցուց մեջին միաբանութեանը, միւրմիւր-լընցուց,
բարեկամութեան կապ. որոնց հասարակապետութեանը կարօք է
և երկին լըն-լըն-ի օգուտ ու շահը անոնց կը նայի: Ս'իտե-
նէր լըն-լըն-ի օգուտ արեւոյ եւ ասոր վրայով ինչ իրաւներ պիտի հա-
սարակապետութեան առջի օրերը Էհմ-ի պիտի պեր-լընցուց եր-
կինները ունեցած գործակալներուն: (Էհմ ըսեմ էս յեղե զա-
նոնք և Էհմ-ի քաղաքէն լըն որ խեղճիլ-լըն-ի օգուտ Էհմ-ի պիտի նայ ա-
նոր վրայ:)

Շոս գործակալներուն գրած յայտարարութեան
օրինակը կարգաց և յետոյ ասանկ շարունակեց իր
ատենախօսութիւնը:

« Էհմ-ի որ Վաղղիայի առժամանակեայ կառավարութեան
նամակը որ եր-լըն-ի մայրաքաղաքը գտնուող գործակալներն
կը գրեն, բնաւ կապաւ լըն-լըն-ի բան մը լըն-լըն-ի լըն-լըն-ի մե-
սին է: Այն նամակին մէջ Վաղղիայի կառավարութեանը հասաւ
պոռն կերպով լըն-լըն-ի որ Էհմ-ի պիտի անխախտութեանը ա-
նանկ մէկ վեճ մըն է որ վաղղիան մը անհոգ լըն պիտի նայ ա-
նոր վրայ:)

« Կառավարութեանը նոյն լըն-լըն-ի գրեց նաեւ Բրոս-
աւ: Պիտիլին խոռոչ-լըն-ի նաեւ Բրոս-ի պիտի լըն-լըն-ի լըն-լըն-ի
մը պարագայութեան լըն-լըն-ի նաեւ. Էհմ-ի ալ Վաղղիայի մեծ-
բառ-լըն-ի սահմանադրութեանը համար խոսք-լըն-ի լըն-լըն-ի:

« Այս խոռոչ-լըն-ի քանի մը օր ետք, Բրոս-ի պիտի լըն-
գաւորը եր-լըն-ի նաեւ խոսք-լըն-ի հասարակութեանը նամակ
մը Էհմ-ի պիտի որ եր-լըն-ի պարագայութեանը պիտի կապարէ:
Էհմ-ի աւելի ալ լըն-լըն-ի: Էհմ-ի փօղէն մեծ քաղաք-լըն-ի
պապ էր, ապա սահմանադրութեան մը պարագայէն եր-լըն-ի
առ-լըն-ի և Բրոս-ի պիտի լըն-լըն-ի գրեց մեկն որ բնաւ
մը սահմանադրութեանը որ Էհմ-ի գաղղիայիները բոռաւ լըն-լըն-ի:

հրէական անկառար օրէնքին համար : յիշեալ անու-
նով տուրք մը կայ , որ կնոջմէն զատուելու ատենը
պիտի սայ . այն ստակը տալու ժամանակ չունեցող
մարդը կնոջմէն չի կրնար դատուիլ : Սանչ զաւակը
հօրը և աղջկը մօրը կ'իյնայ . որոնք երկուսը կողմէն
ալ սնուցանելու դժուարութիւն կայ : Թէ որ ետ-
քը թողած կինը առնելու ըլլայ նէ , մինչեւ որ կի-
նը ուրիշ մարդու կին եղած չըլլայ նէ ինքը չի կրն-
նալ առնել : Ուստի թէպէտ մահմետականները ու-
զած ատենին կրնան կիններին ձգել . բայց աղ-
քատները նիսիական ստակը վճարելու կարող չըլլա-
լով չեն ձգեր . հարուստ և երեւելի մարդոց մէջ
ալ անկալել բան մը սեպուած է . կինը ձգող մահ-
մետական մը իր կրօնակիցներուն մէջ ալ շատ յար-
գի չըլլար : Իսկ է որ ամուսնութեան քակտումը
քրիստոնէութեան դէմ ըլլալէն զատ՝ բնականի ալ
գոյշելու տեղ ունի . որ այս քակտումիս թոյլտու-
ութիւն ընող օրէնսդիրները անգամ քակելուն պայ-
մանները ծանրացուցեր են : Ետեք բաւական էին
Ֆռանսիացի աղբային ժողովոյն , որ Պ . Քուէմիէօն
առաջարկութիւնը հերքեր :

ԱՆՍԴՐԻԱ : Կայսրը Վիեննայէն ելլելէն քանի
մը օր առաջ հրովարտակ հանած էր որ իր կառա-
վարութեան երկիրները գտնուած կրօնաւորները իր
երկրէն դուրս ելլեն , և վանքերին գոյուի : Հը-
ռոմայու բնակիչներէն միւր Վիսգրիայի դէմ պա-
տերազմ կ'ուզէ , և պատերազմը յայտնի չհրատա-
րակելուն համար քահանայապետին դէմ կը նեղա-
նան , կ'ըսեն որ քահանայապետը աւագրիայուց
կուսակից ըլլալու յորդորողները կրօնաւորներն են :
Թէ որ ասիկայ չետակ ըլլար նէ՝ կայսրը այս կրօնա-
ւորները պիտի յարգէր . և չէ թէ իւր երկիրներէն
դուրս հանէր :

Կայսրը Հռոմայու կողմէն Վիեննա նստող դեւ-
ստն Տ . Վիլհելմ Բրեյտին ալ ձամբայ տուաւ , որ
Հռոմ դառնայ :

Միւս բաներու վրայ՝ Վիսգրիայի քաղաքի հռոմեա-
կան բնակիչները իրենց մէջ մէկ ընկերութիւն մը
հաստատելոյն կայսրական Բաւարիայի մէջ եկե-
ղեցուց և եկեղեցականաց իրաւունքը պաշտպանե-
լու համար . որուն նախագահ դուրեցաւ Վիլհելմ
դի կոմսը , և նախագահի փոխանորդ , ինքը բա-
ղաւթի աւագերէց Վիլհելմ քահանայն :

Օգոստոսի 15-ին Վիսգրիայի կայսրը երբ որ գլուխը նե-
ղը կուգայ նէ՝ Վիսգրիայի կ'երթայ , այն օրը զաւ-
լաւարտութեանը վատէճ ըլլալով . Վիեննայի մէջ
ապստամբութիւն գրգռողներն են անանկ մարդիկ
որ ոչ թագաւոր կ'ուզեն և ոչ քահանայ : Վիսգրի-
այի որ կրօնաւոր քահանայներուն պաշտպան են ,
թագաւորի ալ հաւատարմին : Միւս ասանկ ըլլա-
լով ալ կայսրը կրօնաւորները իր երկրէն կը հանէ ,
հասարակութեան ատելի եղած են և հոն միայն
սակեց ետքը անօգուտ է ըսելով : Պատճառ մը որ
ժամանակին իրեն դէմ ալ կրնայ զօրել . ինքն ալ հո-
սարակութեան տուելի եղածին պէս անօգուտ կ'ը-
լայ : Ետեւեւութեան մտածողը ծուռ արամբանե-
լէն զգուշանալու է :

Խորհրդածութեան արժանի բան մըն ալ այս է
որ Վիսգրիայի կայսրը կրօնաւորական կարգերը կը
խախտէ և վանքերին կը գոյէ . պատճառ բերե-
լով որ թագաւորութեան թշնամի են . թէպէտ իր
թշնամիները ուրիշ տեղացի գլուխ կը վերցնեն :
Ֆռանսիայի ի իսն քաղաքի գործադիր կառավարու-
թեան ատենը՝ քրիստոնէական վարդապետական ինքնա-
ընտան կրօնաւորներուն ձեռքի գործադիրը կը
գոյէ մայիսի 20-ին տուած վճարով , պատճառ բե-
րելով որ հասարակապետութեան սկզբունքներ չեն
սորվեցնելու աշակերտներուն . թէպէտ հասարակա-
պետութեան սկզբունքները գէշի ամենողները որոնք
ըլլանին աղէկ դիտէ : Միւս հակասական միջոցնե-
րէն այն կը հասկընամք որ մէկ անկրօնութեան
ողբի մը կը տիրէ այս երկու կողմն ալ . որ քաղաքա-
կան պատճառներու ապաւինելով կրօնաւորները և
կրօնական ուսմանը վերցնել կ'ուզեն : Բայց գիտ-
նալ պէտք է որ ամէն տեսակ կառավարութեան
հոգին կրօնքն է . և հեթանոս փիլիսոփայները ան-
գամ ասիկայ գիտցած են . կրօնից լուծը վրայէն ձը-
գող մարդը բնաւ մէկ լուծ մը չի կրնար վերցնել ,
Քրիստոսի լուծն է որ թեթեւ և քաղցր է , և ա-
մէն լուծ կը թեթեւցնէ և կը քաղցրացնէ . թէ
որ կրօնը մեզի չպատուիր ըսելով թէ՝ « ամենայն
անձն որ ընդ իշխանութեամբ է՝ ի հնամանէութեան
կայցէ » , մարդուն գրած լուծը մարդու վը-
րայ կը ծանրանայ , և մարդ անկալ թօթուելու նե-
տելու կը նայ :

Կայսրը երբոր ինքը բնաց Վիեննա ձգել
ելլելէն ետքը , թիւօցիք , որոց քաղաքներու մէկն
է ինքը , կայսրը ալեքսանդրի մը տուին որ կը
րօնաւորաց դէմ հանած հրովարտակը ետ դարձնէ :

ԻԴԱԼԻԱ : Ֆռանսիացի կառավարութիւնը Ու-
տինո ձենեւալին հրաման խրկած էր որ Վիսգրի-
այի բանակին զօրքերը չապցնէ , և պատրաստ կենայ
որ երբ որ իտալիայի անցքերը պահանջեն նէ՝ իտա-
լիա երթայ : Եւ որովհետեւ բանակը իտալիա մտ-
նէ նէ պիտի առաջ Սառաշինայի թագաւորին եր-
կիրները պիտի մտնէ . այս հրամանս տրուիլ կար-
գացին նէ իտալացիք՝ և մանաւանդ սառաշինայից ,
շատ խօսքեր եղան մէջերնին : Սենք այս տեղս Վի-
ուենցէ քաղաքին քաղաք ըսուած լրագրին հրատա-
րակածները թարգմանեմք , որից աղէկ կ'իմացուի
այս կառավարական պատճառը ինչ ըլլալը : Միւս
թաղերը մայիս 9 հրատարակած թերթին մէջ ասանկ
կը խօսի :

« Ֆռանսիացի այս յայտարարութիւնը նոյն ֆռան-
սիացիներուն մէկ ուրիշ յայտարարութիւնը միտք կը
բերէ , որ Վիսգրիայի բանակին ընդ 1796-ին , և 1797-
ին Ֆռանսիացի բանակին ընդ յաղթութիւններուն
արդիւնքը : Միւս ատենն ալ Ֆռանսիայի վիստրի-
նը մարդասէր հասարակապետութեան մը քաղաքա-
ցիներու պէս երեւեցան . որպէս թէ առանց ի-
րենց օգուտը նայելու օգնութեան պիտի հասնե-
ին այն ամէն աղբերուն որ ծառայութեան լուծէն
ազատուիլ կ'ուզեն : Մարդկային աղբի ազատութե-
ն և ժողովրդաց եղբայրութեան անունով երեւան ե-
լան : Միւս ատենը որ Ֆռանսիայի քաղաքացիք էր՝ ի-
տալիա անոր միլիտաներով սակի և արուեստաշէն
բաներու գանձ տուաւ : Վրանսիացի զուգնին քու-
չըտը և անօթութենէ մեռնող աղատարարները
հազուրդուց , կերակրեց և հարցաւորուց : Ֆռան-
սիան ասոր փոխարէն մեզի տուաւ Չիլդրիսիայի հա-
սարակապետութիւն մը , ի իտալիայի հասարակա-
պետութիւն մը , Հռոմայի հասարակապետութիւն
մը , և ուրիշ չի գիտեմ որքան հասարակապետու-
թիւններ . ամէնն ալ մէկ անգիհիւ պատուի մը դե-
րի , և այս իշխանաւորս ալ կառավարութեան գոր-
ծակալի պատուանուս ունէր , և մեծ աղբին (Ֆր-
անսիացիներուն) կամքը անոնց կը յայտնէր խոստ-
անալով , մէկ ձեռքն ալ թուրին կոթին վրայ դնե-
լով : Ետքը երբ որ զենքերը վար դրուեցան , որո-
շմանքէն իմացանք որ ֆռանսիացի հասարակապե-
տութիւնը իտալիայի անոր համար տիրէր է եղեր
որ Վիլհելմի փոխարէն Վիսգրիայի կառավարու-
թեանը տալու բան մը ունենայ : Բամբո Պոսմի-
տերներին բերեց : Ֆռանսիացի հասարակապետու-
թիւնն էր որ Վիեննայի Վիսգրիայի տուաւ :

« Ետքը մենք կայսրը հայտարար եղանք , կամ ու-
րիշ անգիհիւ պատուանուս ձեռք անցանք , որ թա-
գաւոր անունով մեզի տիրեցին : Պէտք է որ բոնեք .
մեր հայրենի աւանդութիւններէն սորված հա-
րատահարութիւննիս և ապերախութիւննիս ա-
տեն են , որ ֆռանսիացիներուն բողոք Վիսգրիայի
դէմ բայտմ արիւնահեղ պատերազմին վերջը , (ար-
դեօք ըսե՛ք մի) , մեզի ազատարար ըլլալուն կար-
գը աւագրիայիներուն եկաւ :

« Հին յիշատակները և նոր փորձերը մեզ
կը խրատեն որ մեր ազատութեան աղիւս գործին
մէջ օտար օգնութեան չի փախարհիլ և չուզիք :
Մեր կամաց միտքանութիւնով և յարատուութիւ-
նով սկսած ըլլալով , պէտք է որ մենք մեր բազմա-
վը և արիւնով ասիկայ հաստատեմք և առաջ տա-
նելու ջանք ընեմք : Մեր զաւակները գիտնալով որ
ասիկայ միայն մեր ուժովը վատուեալ ժառան-
գութիւն մըն է , առաւել ջերմեւանութեամբ
ձեռք կ'անցնեն և կը պահեն , և աւելի սիրով ա-
սոր ծաղկելուն և յառաջադիմութեանը կը ջանան .
ինչպէս որ մենք ալ մեր նախնիներէն ջերմեւան-
որիւ ստացանք հարստահարութեան ժառանգու-
թիւնը , և մեր ազատութիւնը վերստին ձեռք ձը-
գելու ջանք բաղձնեմք , որ երեք հարիւր տարին
ի վեր մեր արտին մէջ կրակի պէս կը վառի » :

Միւս կողմէն կը հասկընամք որ , ֆռանսիացիները
որքան փափաք ունին իտալացիներուն օտար աղբի
ծառայութենէ ազատուելուն օգնական ըլլալու նէ ,
իտալացուց մէջը այն բաղձնեմք չի կայ որ ֆռանսի-
զէն օգնութիւն ուղեն : Ֆռանսիացիներուն 1789-ին
հանած փոփոխութիւններուն և անոր շարունա-
կութիւնը եղած դիպուածներուն փորձը մտքե-
նուն մէջը կը նորոգի կոր : Ֆռանսիայի մէջ աղբա-
լին ժողովքին ատենը խօսք և խորհուրդ կ'ըլլայ
թէ իտալիայի և Բօլոնիայի ազատութեանը համար
օգնութիւն ընեն մի , չունեն մի : Իտալացիք Ֆր-
անսիացիներուն 1797-ին և Բամբո Պոսմիայի հաշ-
տուութենէն ետքը եղած բաները յիշեցնելով կ'ը-
սեն : Բարեկամութիւննիս անկեղծ պահենք , բայց
մեր բանը մենք մեզի հոգամք . ձեռք օգնութեանը
կարօտ չըլլամք : Բօլոնիայիները իրենց բռնած ձաւ
բով բաւական կը հասկընեն որ իրենց այնքան
տարիէն ի վեր փախարհած ազատութիւններնին
ձեռք ձգելու արժանի մարդիկ չեն : Բօլոնիացիք
ստութեան մէջ հրեայներուն վրայ ընած դաժանու-

թիւննին , գեղայի և երկրագործ մարդոց ոտք ե-
լել և իրենց թշնամի և հարստահարող կարծած
զօրքերուն դէմ պատերազմելուն տեղը իրենց աղ-
գին մէջ հարուստ գտնուող մարդոց ինչքը կողպ-
տելին , որ չէ թէ միայն գեղութիւն , այլ և վեր-
ջին անմտութեան նշան էր , որովհետեւ հարուստ
ները աղքատացնելէն ետքը պատերազմի ատեն
պէտք եղած ծախքին համար մուրացիանութեան
պիտի ելլէին : Բարբօսի լէհերուն վրէժխնդրութե-
նով իրենց երկիրը գտնուած աւագրիայիները
ջարգելին , մէկ մէկ գեղութիւն են , որ ասոնք ու-
նենալով ազատ եղողը իր ազատութիւնը աղէկ
գործածելէ չունին : Ֆռանսիացիները ասոնք մտածե-
լով՝ օտար աղբաց օգնութիւն տալէն ետ կենան
նէ՝ իրենց հասարակապետական կառավարութիւնը
կը զօրանայ . և աշխարհի խաղաղութեանն ալ նու-
աղութիւն չըլլար :

Հռոմայու սրբազան քահանայապետին հա-
նած յայտարարութիւնը որ ապրիլի 29-ին հրատա-
րակէր էր , հասարակութեան իմացնելու համար
թէ չուզէր բնաւ Հռոմայ եկեղեցւոյն հնազանդ-
աղբի և թագաւորութեան հետ ինչպէս է Վիսգրի-
այի , պատերազմ հրատարակել , շատ մը լուրեր
սուտ հանեց . որպէս թէ նոյն քահանայապետը
թուր օրհներ Սառաշինայի թագաւորին տուեր է ,
ըսելով որ իտալիայի թշնամիները ասով յաղթես ,
կայն : Հռոմայու կառավարութեան զօրքը՝ քա-
հանայապետին կամքը՝ մինչեւ Հռոմայու կառա-
վարութեան երկիրներուն սահմանագլուխը հրա-
ման ունին եղեր . անկեց անդին անցնել անոր կա-
մայր հակառակ է եղեր : Հասարակաց մէջ մինչեւ
այն ատենը պարտաւ լուրը անանկ էր որ՝ Հռոմա-
յու քահանայապետն ալ ամբողջ իտալիայի աղա-
տութեանը համար պաշտպան կենալով Վիսգրիայի
դէմ բացուած ձեռքին հաւանութիւն ունի . ուս-
տի երբ որ ապրիլ 29-ին յայտարարութիւնը հրա-
տարակեցաւ նէ մէջերնին շատ ջշունչ եղաւ : Վի-
սարահան իշխանները պապին աղաչեցին որ յա-
տարարութեան մէջ ըսածները փոխէ , և հասարա-
կութիւնը հանդարտին . և այս միջոցիս նախարար-
ները և պաշտօնատէրերը հրաժարեցան իրենց պաշ-
տօնէն . չէին ուզէր որ ժողովուրդը իրենց մէկ վը-
նաս մը հասցունէ . բայց կառավարութիւնը ձեռ-
քերնին էր , որ ըլլալու խաղաղութեան առաջը չու-
տով առնելու կարող ըլլան : Ետք վրայ կարծիք ե-
ղաւ որ պապը կարծիք փոխած , և Վիսգրիայի
դէմ բացուած պատերազմին հաճութիւն տուած
է . և ասիկայ Վերոպայի շատ լրագիր իրեւեւ ստոյգ-
հրատարակեցին . մենք ալ նախնիթաց թերթեր
նուս մէկին մէջը անանկ գրեցինք :

Բայց պապը մայիս 1-ին ուրիշ յայտարարութի-
մը հանելով իմացուց յայտնապէս որ բնաւ այն պա-
տերազմին հաճութիւն տուած չէ . և հաճութիւն
տալ իրեն եկեղեցական և հոգեւոր պաշտօնին
ձեռք չի տար : Մեր վրայ շշունչը շատցաւ . Հռո-
մայեցիք անանկ կասկած ըրին որ կարգիւններուն
մէջ Վիսգրիայի կուսակիցներ ըլլալով անոնք են պա-
պին այս հրատարակած յայտարարութիւնները թե-
լագործները . և կառավարման մասնաւորապէս չորս
կարգիւնայի վրայ էր , որ են Տէլլա Շէնիալ , Պիո-
նէզզի , Օսգինի , և Վանիչիլի : Ուստի քաղա-
քապահ զօրքերը հրաման տուին որ պապին քա-
ղաք ըսուած պալատին դուռը պահեն , և կարգիւնայի-
րուն մէկուն ալ քաղաքին դռնէն ելլելու թող չի
տան . և դռնէն կարգիւններուն եկած նամակները
բանան կարգան : Կարգիւնները ամենքն ալ պապին
հետ քա-ի-իալէ պալատն են : Պապին ալ մայիսի 2-
ին իրիկուան դէմ՝ Հռոմայեցի զօրքը Սառաշինայի
թագաւորին դրօշակին տակը խօթելու գնաց : Վ-
ուալին նախարարները փոխուեցան , ժողովուրդը չէր
ուզէր որ նոր նախարարներուն մէջ եկեղեցական
մարդ գտնուի . և թէպէս նոր ընտրուած նախա-
րարները ամենքն ալ աշխարհական էին , որ են Սա-
միանի , Սաքեզզի , Տէրօսի , Տուիա իշխանը և
Վինեօնյի կամք , և մէջերնին միայն մէկ եկեղե-
ցական մը կար , Օսիօլի կարգիւնալը . բայց հասա-
րակութեան սիրտը տակաւին հանդարտած չէր մա-
յիսի 3-ին :

Հետեւեալ օրը նոր կարգադրութիւններ եղան .
և քաղաքը հանդարտեցաւ : Ետքին գործոց տես-
չութիւնը երկու բաժին եղաւ . մէկը արտաքին ե-
կեղեցական գործոց , և մէկը արտաքին քաղաքական
գործոց : Եկեղեցական գործերուն տեսուչ դրուե-
ցաւ Օսիօլի կարգիւնալը , և քաղաքական գործե-
րուն՝ Սաքեզզի , որ փիլիսոփայութեան դասա-
տու էր :

Հռոմայու քաղաքապահ զօրքը Պ . Սամիանիին
որ նոր նախարարներուն ատենին նախագահ է՝ ա-
ղբասագիր մը ներկայացուցին , որով այն ատենէն
հետեւեալ բաներուն կարգադրութիւնը կ'ուզեն :
1 . Ուրի տակ առնուելով կտոր կտոր եղած իդա-

կային ազգայնութիւնը ճանաչողի և նոր կարգի գրուելի 2. Այնպէս բարեկամութեամբ սիրող միութիւն ըլլալ ազատ ժողովուրդներուն հետ. բայց բացարձակ իշխանութեանը հետ միայն այնչափ հաղորդակցութիւն ըլլալի, որչափ որ պէտք է աշխատել իստիտուտները չի վերափոխու և վաճառականութեան միտք չի հասցընելու համար 3. Կատարելաբար վստահութիւն ունենալ չէ թէ օտարին օգնութեանը և խոստմանը վրայ, այլ իր վրայ միայն 4. Երկրորդը մէջ նոր գաղտնիք և պայմանագիր գրուելի հրապարակաւ. անանկ որ անոնց ամէն մէկուն օգտին և ազգ ազգի հետ ունենցած բնական և մշտնջենաւոր իրաւանցը համեմատ ըլլայ 5. Այնպէս որ Եւրոպայի ու Ասիայի մէջ տեղի տաճարները լեռներէն Վառձի մինչեւ Վառձի մինչեւ, և անկէջ մինչեւ Կոնստանտնուպոլիս չի հառ տառուելի նէ, Ասիայի հետ բնաւ հաշտութիւն և խաղաղութեան պայման չի գրուելի (Արեւելոյ գիւղի միայն օրագիրը, որկէջ առնուած է այս յօդուածը) 7. Այն կառավարութեան գիւղաւոր պէտք է որ ազատ և մեծ ազգի մը վայելու կերպով ըլլայ. և հոռութեան վեհանաճութիւնը յիշեցնէ. Լեւոնի և Կեղծի պէտք չէ. չափաւորութիւն և կտրիճութիւն կ'ուզեմք:

Հոռութեան կառավարութեան ատենականները տեսնելով որ պարզ իրեն որոշմանը վրայ հաստատ կեցած է, Ասիայի դէմ պատերազմ հրատարակել չուզէր, առաջարկեցին որ գոնէ միջնորդ ըլլայ, Ասիայի կայսրը խաղաղութեան հետ հաշտեցնէ: Այս որոշմանը կ'ըսէին որ պարզ իր խղճմանը ստաւելութեան իր խոստովանաճօրը խօսքին ելլալը բռնուած է, չուզէր անոր խօսքին ելլել, վախնալով որ խղճմանը բռնութեան մը ըրած չըլլայ, աշխարհական իշխանի մը պարտականութիւնները ասոր երկրէն խղճմանը հետ համաձայնեցը համար հետեւեալ առաջարկութիւնները ըրին 1. Խաղաղութեան և միաբանութեան համար պարզ միջնորդ ըլլայ 2. Օրինակական գործողութիւններուն հիմանական ընթացքը չի խախտէ 3. Հաշտութեան պայմանները պիտի ըլլան Ա. խաղաղութեան առաջարկեցին, և ուրիշ տեղութիւններէն կատարելութեան անկախ ըլլան Բ. Ասիայի զօրքը Եւրոպայէն բոլորովին դուրս ելլէ Գ. Բնականութեան ժողովը մը ըլլայ Հոռութեան և Եւրոպայի քաղաքական ամէն իշխանութիւններէն մարդիկ գտնուելով, որ հաշտութեան հիմունքներուն վրայ խորհուրդ Դ. Այս նախընթաց պայմանները ընդունուելէն ետքը պարզ Հոռութեան քաղաքական ընդհանուր ժողովին նախագահ ըլլայ Ե. Թէ որ պայմանները չենդունուին, այն ատենը պարզ ալ հաշտութեամբ և հաւանութեամբ և պարզական զօրք գործակից ըլլալով պատերազմը շարունակուի:

Այսին 5 ին Զիւլիայի վէճքիցէն յատուկ սուրհանդակ հասաւ Հոռութեան և աւետիս բերաւ որ Ասիայի զօրքը Պոստոլեկի մօտ աւստրիացի զօրք մեծ յաղթութիւն մը ըրեր են: Հոռութեան հասարակութիւնը ասոր վրայ շատ մեծ ուրախութիւն յայտնեց. և քաղաքը հանգստեցաւ: Արեւելոյ գործող տեսուչ նախարարը քաղաքագահ զօրքը հրաման իրեց որ բերդը և քաղաքին գլուխները պարպեն. որովհետեւ հարկ մը չէր մնացեր անոնք պահելու: Որչեցին որ յաջորդ օրը մայիսի 6 ին Ասիայի գետապանին բաւաճութեամբ տան: Կարգիններուն երթալու նամակները որ կարգաւոր համար առած էին, չի կարգաւորին: Պ. Բոսնիին, որ թուրքները անոր քովն էին, կնքեալ նա մակաղ յատուկ եղած ակնածութիւնը պահեց. ա. մէն մէկ նամակ իրեն տրոյժը իրեց: Այնպէս թէ բերդին հրամանատարը որ կառավարութեան հին կերպին կուսակից էր, պաշտօնէն հանեցին:

Այսին 6 ին Ասիայի գետապանին Հոռութեան ճամբայ ելլելը թէպէտ էֆօս ըստաւ իտալական օրագիրը կը հաստատէ, բայց մինակ ասոր խօսքին չի հաւատարկուիր:

Այսին 7 ին պարզ երկու եղբարքը Կարպիւնի և Ղիւզբէքի Ասիայի Ֆեռադգի Հոռութեան և հասարակութիւնը ասոնց շատ սէր և յարգանք յայտնելով պարզ ասով հասկըցնել ուզեց որ, Ասիայի դէմ պատերազմին հաշտութիւն չի տալուն վրայ սրտերնին կտրեցաւ ալ նէ զինքը շատ կը յարգեն:

Այսին 8 ին պարզ իր ձեռքը Ասիայի կայսեր նամակ մը գրեց, որուն մէջ կը յայտնէ թէ միջնորդ պիտի ըլլայ զինքը իտալացի հետ հաշտեցնելու. բայց այս հաշտութեան անհրաժեշտ պայման այն կը գնէ որ աւստրիացիները Եւրոպայէն բոլորովին ձգեն. և կ'ըսէ որ Եւրոպայի մէջ պատահած դէպքերուն վրայ անհնար է որ աւստրիացիք երկար ատեն կարող ըլլան Եւրոպայի որ և

իցէ մասը իրենց իշխանութեանը տակը պահելու: Այնպէս մայիս 11, Հոռութեան խաղաղութիւնը վերափոխեց:

ԵՐԳԵՐՈՒՄ

Թիֆլիզէն ապրիլ 13 ին գրուած նամակէ մը կ'իմանամ որ նոյն գաղաքը բոլոր խաղաղութեան հաշտութեան ըլլալով մէջը ամէն տեսակ հայերէն տեղաբնակ գրքեր գրած են: Այն երկու բարեւեր ան ձեռք ուղեր են որ որքան կրնան գտնել նէ հին ձեռագիր գրքեր ալ փնտրեն, գտնեն, և հոն դրեն: Եւ ասոր վրայ քիչ մը աշխատելով վախճանի չափ ձեռագիր ժողովրդ են. որոնց մէջ թէպէտ նոր բաներ ալ կան, բայց քանի մի հետաքրքրութեան արժանի գրութիւններ կան. ինչպէս են.

«Այսին խաղաղութեան պայմաններէն բոլորագիր, գաղափարաւոր յօդուածներ սեպհականեց Ներսէսի լամբրոսայեցի»:

«Ասիայի մի իրեցեալ մէկ ուսումնական Ժամագիրք ըստ էին ծիւցի Հայաստանէն Երեւանէն. յորում մասով ալ մենեւին տարբերին ի տարբերեցն և ի յաճախեալ ձեռագրացն, և են բարեւեւեք. գրեալ ի թուին հայոց 2380 (յսին տեսաւ 1330). ի վերայ մագաղաթի, ի թագաւորութեան հայոց 1 է մեկ որդւոյ (Շնի), և ի հայրապետութեան Յակոբայ: Յայտնաւ մտնելի չեն մուծեալք երբք Ներսէսի շնորհալույ»:

«Ասիայի Բիւրոսի տեսաւ աշխատութեամբ ի Սալախաղաղութեան բժշկէ ջուղայեցւոյ. ի վերջ որոյ յաւելեալ են իրարոք գեղարդից յայտնայտ անձանց: Եւրոպայի գրութեանն չէ նշանակեալ. և է մատենան բովանդակ բոլորագիր ի վերայ մագաղաթի»:

«Ասիայի մի կայսր մեծաց, Եւրոպայի մի կայսր պիտի անցնէ անցնէ ընդ ազգս որք չընէ: Այս մատենան ի նորոք ժամանակի փոխադրեցաւ ի գաղափարէ գրեալ ի թուին Ուր (յսին տեսաւ, 1214), և գրեալ յայտնի Օսմանէի ի պահարանի կայսր փանայն ի 1827 ամի»:

Այս գրքերը ժողովները ետքը մտածեցին որ աւելի ազգի կ'ըլլայ իրենց այս գործին պաշտօնական գտնել ազգային ընկերութեանն կամ հայրենասէր իշխաններէն մէկը, որ խօսք տայ անոնց չէ թէ միայն յուցակին մէջ նշանակուած գիրքերը ծախու առնել, այլ և քաղաքներէն տայ որ ուրիշ ձեռագիրքեր ալ գտնուին աշխատին: Աւստրիացի հայերէնագետ ճանապարհորդներէն եղեր են անանկ մարդիկ, որ այս գիրքերս գտնել ուղեր են. բայց այն բարեւեր անձինքը որ այս գիրքերս ժողովրդ են և մեղի այս տեղեկութիւնները կուտան և ցանկն ալ խրկած են, որ ուրիշ անգամ օրագրոյ միջոցաւ հրատարակելու կամք ունինք, չեն ուղեր որ այս ազգի յատուկ եղած հոռութիւնները եւրոպացի օտար ազգաց գրատուներուն մէջ թաղուածի պէս մնայ. մեր ազգին խոր մը չընէ. միայն օտարագիրք ասոնցմէ օգուտ տեսնեն և տեղեկութիւնները ըստ տանան: Եւ յուսամք որ ասոնց քաղաքներէն տուողներ կը գտնուին. որպէս զի ազգին մտաւորական հարստութիւնները, որոց վրայք մինչեւ հիմայ անհոգութիւն եղած է, երեւան ելլեն:

«Այսպէս երեւելի զարմէն մահոտսի Ասիայի ուսումնական ազգին որքէք գերապատիւ Ալեքսան և Յակոբ աղաները 30 տարիէ ի վեր յիշատակաւ բարձրագոյնագոյն Արհիման Ալեքսանի գտնաւորուն մէջ ամենայն հաւատարմութեամբ ծառայութիւն ընելով մինչեւ այն աստիճան հասան որ տեղեկութեան կառավարութեան յատուկ պահեալ կարգեցան. և այս բարձրագոյն պաշտօնը առիթ մը եղաւ այս երկու հարազատ եղբարք կերպ կերպ բարեկերպ գործելու ազգատաց ու կարօտեց: Աստի շատ ցաւեցանք երբ որ իմացանք թէ գերապատիւ Ալեքսան աղայն թողացաւ իր հիւանդութեան պարտաւորութեան օգափոխութեան դաշեր է Իգալիայի Իգալ քաղաքը: Իսկ հիմա սրտ տերնուս ցաւը անխիթար եղաւ. որովհետեւ աւստրիական գեղեցիկ լուրը անձկանք սպասելու ատենին անոր մահուանը և մարմնին Իգալէն յիշեցնելով վերջին շնորհակալութիւնը:

Եւրոպայի Ալեքսան աղայն այնչափ քաղաքաբար և այնչափ բարեւեր մէկն էր որ քանի որ իւր պաշտօնը օր աւուր կը բարձրանար, այնչափ աւելի խոնարհութիւն մը կը փայլէր իւր վրայ, քանի որ կը հարստանար այնչափ աւելի բարեպաշտական և ազգափրական գործեր գործելու կը յօժաւ

րեր, և ոչ թէ ինչպէս սովորաբար ոմանց կը պատահէ քանի մեծնար կ'ամբարտաւանանար, անմատչելի կ'ըլլար իրմէ պղտիկներուն, քանի հարստանար կը խանար ազգատաց ու կարօտեց ձայնին:

Ալեքսան աղային տարիքը 45-50 էր: Թէպէտ ինքը Արհիման զարմէն էր, բայց նախ իւր Բեռլին, այն է հանգուցեալ մահոտսի Արհիման աղային գործին ըլլալուն, և անոր խնամքը ու պաշտօնականութեամբ առաջ գալուն և անոր մահուանէն ետեւ ալ տեղը յաջորդելուն ի նշան եւրոպացիութեան իբրեւ որդեգիր զինքը Արհիման զարմէն կը կոչէր և այնպէս կ'ստորագրէր ինչպէս որ հիմա եղբայրն ալ այնպէս կը կոչուի և այնպէս կ'ստորագրէ:

Իստրապատիւ փառային յատուկ հրամանաւ գերապատիւ Ալեքսան աղային մարմնին թաղման հանգէսը խիստ փառաւոր կերպով կատարուեց է:

«Այսպիսի կը գրեն ապրիլ 30 ին: Եւրոպայի օրը (ապրիլ 18), սրբոյ Կարապետի վանաց և Կեսարիոյ վիճակին առաջնորդ արժանապատիւ Տ. Յակոբ սրբազան արքեպիսկոպոս Կեսարիա քաղաքը գտնուելով քաղաքին մէջ տուրք Աստուածածնայ եկեղեցւոյն գաղափարաւոր աշակերտներուն ուսմանը մէջ ստացած յառաջագիմութեանը քննութիւն մը եղաւ: Արժանապատիւ առաջնորդին հետ քանի մի ուսումնասէր վարդապետներ և իմաստուն վարժապետներ ալ գտնուելով, յիշեալ գերապատիւ վարժապետ բնիկ կեսարացի Կարապետի, Ալեքսանի ջանաւորութեանը պատուը տեսան և վայելեցին: Այս ուսումնական առաջին գաղափար տալուն և երկու տղայքը երան. և քերականութեան կանոնները վրայք եղած հարցմունքներուն պատշաճաւոր պատասխանը տալէն ետքը գրաբար գիրքերէ վերլուծութիւն ալ ըրին. գրած գրաբար շարագրութիւններն ալ ցոյց տուին: Այս ուսումնականը ճարտասանական ուսմանը ալ գաղափարութեան սկսած ըլլալով, ճարտասանութեան նախակիրթութեան կանոններուն վրայ պէտք և ուսմանը ալ շինած էին, որ հանդիսականը տեսան, և ճանաչողներն ալ շատ հաւանեցան: Այս յիշեալ մեծագոյն հաւանութեան բան մըն է որ, Կեսարիայի մէջ, ուր հայերէն աշխարհաբար լեզուին գործածութիւնը խափանած էր, աշխարհաբար զատ գրաբարի ալ անանկ վարժութիւն ունենան որ ուսմանը ալ գրեն:

Այսինքն ետքը ուսմանը երկրորդ գաղափար եղաւ, անոնք ալ 12 տղայ. որ քերականութեան կանոններուն ազգի տեղեկ ըլլալին իմացուցան տուած պատասխաններն. և գրաբար գրուածքները ազգի հասկընալին ալ գիտցուցաւ, ըրած քերականական վերլուծութիւններուն անխաղ գտնուելէն: Այսինքն ալ այս քննութեան ետքը հայերէն գրաբար շարագրութիւն գրելու վարժութեան պիտի ըսկըսին:

Ասանողներուն երրորդ գաղափար տեսն և վեց տղայ. ասոնք ալ քերականութեան նոր սկսած ըլլալով միայն ութը մասանց քանի վրայք հարցումն եղաւ. և համարձակ և անխաղ պատասխաններն իմացուցաւ որ ասոնք ալ իրենց աստիճանին համեմատութեամբ առաջին և երկրորդ գաղափար ուսմանը համեմատ քաղաքաւոր են:

Արժանապատիւ սրբազան առաջնորդը այս քննութեան վրայ մեծագոյն ուրախ եղաւ, քանի մի բան ալ ինքն հարցուց. վարժապետները և վարժապետներն ալ հարցուցին. և լսած պատասխաններն ուսմանը քաղաքացիները, որ անանկ յորդորանայ ալ կարօտ չէին. ինքնին իրենց զաւակացը յառաջագիմութիւնը տեսնելով սիրով և փափաքով վառուած էին գաղափար վրայ: Աւստրիականներն ինչ աստիճան ըլլալը գրած նամակներուն խօսքերէն յայտնի է. որ թէպէտ բուն էութիւնը ինչ որ գրեցինք նէ այն է, բայց սրտերնուն ուրախութիւնը ներսերնին չէ պարունակուեր, խօսքերնուն կերպին ալ անցեր է. և անանկ ուրախութիւն մըն է որ պատմութիւնս կարգաւորներուն սրտին ալ կ'ստղէ:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԳԵՂԱՐԱՆԻՍ

Եւր. Պ. Տէր Կր. Չամբուր
Սիւրիւ Ալաթի:

Ի Պալիկ նոր խան:

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒԹՅՈՒՆ

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ԵՈՒԿԱՆՈՒՄԻ ԵՒ ԿԵՆՏՐՈՆԻ